

ЗА ЕДИН ВИД ТАВТОЛОГИЯ В УСТНАТА РЕЧ

Пенка Пехливанова
(Велико Търново, България)

В статията се разисква психолингвистичният механизъм на един вид тавтология в устната реч – в изрази или структури, съставени от домашна и чужда дума. Тъй като не се познава точното значение на някои чужди думи, към тях се прибавя домашна дума с функция на определение, която дублира този компонент от значението на чуждата, заради изразяването на който тя е заета. Понякога явлението се получава поради страх от неразбиране на чуждата дума от слушащия или от стремеж у говорещия към подчертаване на съответното значение. Процесът е част от семантичната адаптация на чуждите думи.

Въведение. Неотдавна водещата на едно телевизионно шоу каза на други участници в него: *Елате тук за един бърз брифинг*. Всъщност ставаше дума за един бърз разговор на сцената за даване на инструкции. Трябва да предполагаме, че тя отлично познава значението на чуждата дума *брифинг*, но в престараването си да изрази признака, ако не и да го подчертае, постави пред нея излишното определение *бърз*, което доведе до тавтология и до значение на изречение ‘бърз кратък разговор (за даване на инструкции)’⁴.

От друга страна, в интернет страницата на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ относно поместен, но без достъп за всеки потребител учебен курс, е написано следното: „*Гости не могат да достъпват този курс*”. На друго място, отново в интернет, се водеше разговор дали съществува български глагол *достъпвам* (*достъпна*) като корелат на английския *access*. Това според мене доказва, че колкото и да се смята за удобна и привлекателна употребата на чужди думи, у говорещите млади хора в края на краищата се появява стремеж към използване в някои случаи на родни думи със същото значение.

И още две мнения за чуждите думи на един и същ голям български езиковед – на Ст. Младенов: “Мнозина си мислят, че ще минат

за по-“учени”, а речта им за по-“красива”, ако употребяват някоя чужда дума вместо “простата” дума от своя език. Яко често пък се вмъкват чуждици несъзнателно, било поради преголямо бързване, при което съответният говорител или писател не потърся домашна дума за някоя чужда, що знае, било и поради незапознанство с богатството на родния език. Както и да било, но прекалената слабост към чуждите думи, неуместното преклонение пред чуждото (наричано у русите чуждебесие – “Ксеномания”) е нещо в най-висока степен осъдително” (Младенов 1926 – 27:124).

От друга страна, едно изказване в спомените на проф. М. Янакиев: “Проф. Ст. Младенов, който е изпъстрил съставения от него речник на чуждите думи с удивителни (понякога двойни и тройни), за да означава с тях “ненужни чуждици”, в края на своята преподавателска работа в университета много пъти повтаряше: “Човекът, който се заема да изчисти до край чуждите думи от езика, прилича на готвачка, която иска до край да обели глава лук – бели, бели и в ръцете ѝ накрая нищо не остава” (Янакиев 1977:84).

1. Когато се заговори за чужди думи, по-често се говори по въпроса дали те трябва да се приемат в езика, или не. Повече от ясно обаче е, че е невъзможно да съществува език без чужди думи, затова е по-важен въпросът за **просвещаването** на говорещите относно чуждите думи, а като следствие от това – осигуряването на правилната употреба на тези думи. Това просвещаване включва обяснение на значението, при което се изхожда от превода на чуждата дума, от развитието на нейното значение в заемащия език, от разкриване на нейната история, обяснения около нейната транскрипция и употреба. Всичко това естествено трябва да става в училище, в университета, чрез публикации на специалисти езиковеди в медиите, както и чрез изготвяне на добри речници на чуждите думи.

2. Недостатъчното познаване на значението на чуждите думи може да се отнася до формата и значението (стига се до замяна между *фикция* и *фрикция*) или само до значението (*първи приоритет*, *вътрешен интериор*), като и в двата случая поражда различни видове неточности или излишества при употребата им.

Недостатъчното познаване на формата и значението на чуждите думи е поради това, че те идват от друг език, заради което

остават – пряко и преносно думи без корени. Говорещите езика реципиент не познават не само значението на думите, но и техния морфологичен състав, техния вътрешен мотив дори ако той е прозрачен в езика източник. Значението на чуждите думи за част от носителите на един език се възприема и интерпретира в известен период единствено въз основа на устния контекст, в който са употребявани, затова невинаги е точно и пълно. Това зависи и от факта дали чуждата дума има конкретно или абстрактно значение, като първото се открива много по-лесно според контекста или според предмета, който се назовава. (За някои говорещи устният контекст е единствен.). Обикновено периодът на неточната употреба приключва с разпространението на чуждата дума и “научаване” на нейното „правилно” значение от все повече говорещи или с формиране на по-различно от изходното, изместено в известна степен значение в езика реципиент. Някои чужди думи си остават винаги трудни за употреба.

Доброто обстоятелство тук е това, че ако знаят само превода на дадена чужда дума на своя роден език, говорещите ще могат да я употребяват правилно, тъй като този превод играе ролята на вътрешен мотив, като служи като обяснение **защо** един предмет е назван точно по този начин. Например какво ни говорят думи като **стикер**, **гурме**, **скрининг**, **ваучер**, които използваме в речта на родния си език, ако нямаме представа от техните значения в езика, от който идват?

Дори да се познава значението на чуждата дума, то няма същата пълнота и стабилност, които има познаването на значението на родноезиковите думи, тъй като не се познава концептът зад думата, който се познава от носителите на съответния език и който се разглежда като базова когнитивна същност, позволяваща да се свърже смисълът с употребената дума. По тази особеност чуждите думи, особено в периода около своето заемане, се приближават до думите в изучаван чужд език – изучаващият езика може да е научил точното речниково значение на думата, но няма представите, познанията и опита, които стоят зад същата дума в съзнанието на носителите на езика – за този изучаващ те са заместени от представите, познанията и опита зад корелата на тази чуждоезикова дума в родния му език.

Всичко това лесно се установява при анализ на резултатите от свободен асоциативен експеримент за родноезикови думи и за техните корелати от изучаван чужд език, получени от свободен асоциативен експеримент, проведен с ученици в началния курс (Пехливанова 2003), както и от експерименти със студенти, при които се тълкуват значения на родни и на чужди думи корелати.

3. Посочените обстоятелства се отразяват върху точността при употребата на чуждите думи както в устната, така и в писмената реч. В устната реч се наблюдават повече случаи на икономия, но и повече случаи на излишества, тъй като нагласата на говорещия е ‘нищо не ми струва да го кажа по още един начин, важното е да бъде разбран адекватно’. Ако при писмената реч пишещият има време, докато пише, да обмисля речта си, а след това и да я редактира, при устната всички процеси протичат по-бързо, изказът се контролира в момента на произнасяне, затова в този момент се решава дали да се каже още нещо и как то да бъде изразено. Затова **тавтологията**, на която са посветени тези редове, се поражда и по-често се наблюдава в устната реч, макар че се среща и в писмената, където естествено по-лесно се регистрира и проучва.

Като общ признак на различните видове тавтология ще изтъкна обстоятелството, че тя обикновено се дължи на непознаване на точното значение на чуждата дума, но се среща и като резултат от преднамерена употреба от говорещи, които познават това значение, но употребяват думата или за да спазят някакви конвенции, за да бъдат разбрани от слушащия, или за да подчертаят определен семантичен признак. Макар че тук класификацията е по формален признак на структурите, съдържащи тавтология, тези моменти влизат в обясненията на психолингвистичния механизъм на явлението.

Има и друго обстоятелство, което изглежда като противоположно на описаното – тавтологията е и резултат на контаминация между правилен домашен израз и чужда дума, които са в синонимна връзка.

Класическият пример на тавтологията, която ще се коментира тук, е доволно познатият израз *друга алтернатива*, на който са посветени редица езикови бележки. Трябва веднага да кажа, че речта не е излекувана от неправилната употреба на този израз, напротив –

според най-скорошни (от 2011 г.) наблюдения върху речта на студенти неговата неточна употреба запазва своята фреквентност въпреки публикуваните езикови бележки.

Накратко казано, според мене при навлизането на чужда дума от един език в друг нейното значение – такова, каквото е в езика източник – се познава от малък брой говорещи – от тези, в чието съзнание се осъществява контактът между езиците (преводачи, журналисти и др.) – те започват да употребяват дума от един език в друг. Разпространението обаче на тази чужда дума не **чака** научаването на нейното значение от всички използващи я в езика реципиент. Затова тя започва да се употребява с неточности, които за някои думи водят дори до обезсмисляне на самото заемане. В резултат от тези неточности се получават промени в значението на чуждата дума и изграждане на определено разбиране за това значение в приемащия език. Това лесно се установява при сравняване на значенията на една и съща чужда дума, заета в различни езици.

4. Макар че бяха събрани достатъчен брой примери за изследваните явления, бяха направени и експерименти, при които студенти от Софийския и Великотърновския университет даваха определения на написани на лист чужди думи или към написани на лист чужди думи прибавяха определение – домашна дума, за да се получи смислен израз. Контекст не беше даван.

Най-общо според възприемането на чуждата дума анкетираните могат да се разделят в две групи – тези, които знаят съответния чужд език или поне значението на дадената чужда дума в него – когато срещнат чуждата дума, те си я превеждат и оттук се насочват към значението ѝ като заемка. Втората група анкетирани са тези, които не владеят чуждия език, нито пък познават значението на съответната дума – те интерпретират значението така, както са го разбрали от контекста, в който са я срещали. Бих добавила, че първата група изследвани интерпретират значението отдолу нагоре, от превода, който си правят, към употребата, докато втората група – отгоре надолу, от употребата в контекста към значението.

Тавтологията е вид плеоназъм, а според Л. Андрейчин “Употребата на излишни думи, които не допринасят за по-точното и по-ясно изказване на мисълта, може да бъде наречена с общото назва-

ние плеоназъм (словно излишество)” (Андрейчин 1961: 188). В книгата си “Словното излишество (плеоназмът)” Д. Димов определя плеоназма като “изказване на думи в повече от логически необходимото, включително и чрез повторението им в съдържанието на езиковото съобщение” (Димов: 1971: 13). Според автора, ако чрез тези думи в повече е постигнато художествено въздействие, плеоназмът е експресивен и не се свързва с представата за словно излишество. Ако натрупването на излишни езикови средства намалява художественото въздействие, е налице словно излишество.

С термина тавтология “се означават тези частни случаи на словно излишество, при които съдържанието се повтаря чрез думи от един и същ корен или чрез идентични по значение синоними” (Димов 1971: 14). Според М. Янакиев при тавтологията на две места с различни морфемии се казва едно и също нещо, без авторът да забелязва това. „Повтарям: когато използва тавтологията, авторът не си дава сметка, че по различен начин съобщава два пъти за едно и също” (Янакиев 1975:92).

5. Ще разгледам случаи на тавтология, която се състои най-общо в ненужно повтаряне на едни и същи семантични компоненти в един и същ израз или структура. Особено често такъв тип тавтология се получава при съчетаване в един израз на чужда и домашна дума и е следствие главно от неточна употреба на чуждата дума, по-рядко – от страх от неразбиране или от стремеж към подчертаване на определено значение.

Първи тип тавтологични структури – съставени от **определение домашна дума и определяемо чужда дума**. Това са изрази от типа на *първи приоритет, вътрешен интериор, най-добър бестселър*. В семантиката на всяка от думите в израза, в определението и определяемото, присъства един и същ компонент, така че се получава неговото **излишно повторно** изразяване. Чрез домашната дума се означава признак на предмета (в дадените изрази – *първи, вътрешен, най-добър*), който същевременно е компонент от значението на чуждата дума.

Примери: вътрешен интериор, първи приоритет, необикновен феномен, уникален феномен, най-добър бестселър, най-голям бестсе-

лър, тотален бестселър, финална дестинация, крайна дестинация, ужасяващ трилър, крайпътен мотел, друга алтернатива, допълнителен бонус, досегашното статукво, допълнителна екстра; потенциална възможност.

– първа премиера, първи дебют, финален завършек, слушателска аудитория (последните примери са на С. Флорин – Флорин 1990: 103).

От проведените със студенти експерименти (със задача към чуждата дума да добавят определение домашна дума) се получиха следните изрази. (Включвам и изразите с правилна употреба на чуждата дума.):

допълнителна екстра – 4, крайна дестинация – 4, далечна дестинация – 5, близка дестинация – 3, кратка дестинация (?), друга алтернатива – 3, първа/друга – 3/огромна/крайна/възможна алтернатива – 3, голяма/близка/добра алтернатива – 4, единствена алтернатива, най-добър бестселър, най-голям бестселър, уникален бестселър, тотален хит – 2, най-голям хит, невероятен/страхотен хит – 2, главен приоритет; голям приоритет – 2, основен приоритет – 2, добър приоритет, важен приоритет – 3, голям феномен, невиджан феномен – 2, нечуван феномен, разтърсващ трилър, смразяващ трилър, жесток трилър, страхотен трилър, супер трилър, касов трилър, психотрилър, страшен/невероятен трилър, специален/материален бонус, вътрешен интериор, крайпътен мотел.

Както се вижда, голяма група от наличните в примерите чужди думи – *феномен*, *хит*, *бестселър* (в рекламни текстове се среща наименованието *топхит*) изразяват крайната степен на определен признак, затова не понасят градация на същия признак. Задачата да се постави определение към думи от този тип беше провокация към изследваните и, както се вижда, *хит* и *бестселър* са привлекли определения, придаващи мнима още по-висока степен на означавания признак – *тотален*, *страхотен хит*, *невиджан*, *нечуван феномен*.

Старата заемка *феномен* (извън терминологичното си значение във философията) означава ‘необикновено, изключително по степента на определен признак явление’. Придружена от определения

като *необикновен* или *уникален*, *голям* в изразите *необикновен/уникален феномен*, чуждата дума изгубва значението ‘необикновен, изключителен по степента на признак’, тъй като точно то е експлицирано, т.е. **иззето** от „градиращите” признака определения. От друга страна, изразът започва да означава плеонастично ‘необикновено необикновено явление’. Каква е тогава разликата между значенията на изразите *уникален феномен* и *уникално явление*?

Същият процес се наблюдава и при употреба на чуждите думи *бестселър* и *приоритет*, ако са придружени от определения. В изрече *крайпътен хотел*, при положение че *хотел* означава ‘хотел за хора, пътуващи с коли’ (МАК) или ‘Крайпътен хотел за пътешествачи автомобилисти’ (СП), е напълно излишно определението *крайпътен*, тъй като неговото значение е компонент от семантиката на думата *хотел*, т.е. то е вече изразено – получава се значение на изрече ‘крайпътен крайпътен хотел’. Като резултат от всичко това се обезсмисля заемането на чуждата дума, след като нейното значение се лишава именно от компонента, заради който е заета. Чуждата дума остава с **обеднено** значение, което започва да съвпада със значението на една или няколко други домашни думи и продължава да се употребява само като украшение на речта. Всъщност поради непознаване на точното значение на чуждата дума се стига до **контаминация** между правилния израз, съдържащ домашни думи или стари заемки (*крайпътен хотел*), и чуждата дума, изразяваща същото значение (*хотел*), бих казала – чуждата дума влиза в кожата на домашната.

С. Флорин нарича тавтологичните изрази с чужди думи понятия на квадрат и дава следните примери: *реална действителност*, според него означаващо ‘действителна действителност’, *фотоснимка*, *хорова капела*, означаващо ‘хоров хор’, *сервизна служба*, *служебен офис*, изразите *в анфас*, *на бегом*, *на екс*. Наименованието *футболна топка* може да се разгърне като ‘кракотопчеста топка’ (Флорин 1990: 37 – 39). Всъщност и наименованията на всички видове топки за спорт, например волейболна топка, бейзболна, баскетболна топка, съдържат същата тавтология. Приятно впечатление прави фактът, че някои от изразите в списъка на С. Флорин през първите

десет години на 21. век според мене са изчезнали – например *сервизна служба, служебен офис*.

Същият процес протича и при семантичната адаптация на по-новата в сравнение с *мотел* чужда дума *дестинация*¹, както и при употребата на старата като юридически термин заемка *статукво*.

МАК – *дестинация* – Място, където някой или нещо отива: популярна ваканционна дестинация. *Пристигам, стигам до своята дестинация*.

РНДЗБЕ – *дестинация* – Направление, местоназначение на движението на превозно средство, обикн. самолет. (От лат. *destinatio*.)

РЧДБЕ – *статукво* – (лат. *status quo*) Юр. Съществувало или съществуващо в даден момент фактическо или правно положение.

Примери: Влакът пристигна до **финалната си дестинация**. БТВ

Става ясно, че СДС няма **друга алтернатива на сегашното статукво**. БНР

Хората в Плевен търсят алтернатива на **досегашното статукво**. БНР

Туристи прекараха нощта в **крайпътни мотели** поради снежното бедствие. БНР

Психолингвистичният механизъм на този тип тавтология е следният. Ако говорещият **още** не познава значението на чуждата дума (ако тя е новонавлизаща от чуждия език, от друга сфера на употреба или ако той просто не я познава), той се опитва да предположи, да интерпретира, да отгатне нейното значение чрез **контекста и ситуацията на речта**. Например от контекста *Авиокомпани*

¹ След изнасяне на този доклад проф. Е. Ро Хауге, един от участниците в конференцията, ми каза, че изразът *финална дестинация* според него не съдържа тавтология, тъй като понякога в самолета се изписвало съобщение за пътниците, достигнали до своята „финална дестинация”. Изказвам благодарност към него за тази бележка. При проведена от мене анкета със студенти около 70% от тях отговориха, че в този израз има, а 30% – че няма тавтология. Ако освен финални има и междинни дестинации (на самолети), изразът не съдържа тавтология.

нията ще удвои своите дестинации или Авиокомпанията поддържа редица далечни дестинации лесно се извлича значение на чуждата дума **дестинация** – ‘място (до което се стига)’; *Нарушавам статуквото* – нарушавам ‘(досегашното) положение’. Тези значения обаче са **генерализирани** и, бих казала, **приблизителни** – като резултат от непълна семантизация на думата. Това, което съм поставила в скоби, се подразбира от контекста, без да се осъзнава като значение на чуждата дума.

Макар че са употребени в познат контекст, на който може да се разчита, чуждите думи се отличават с неяснота на значението, което смущава говорещия. Тази неяснота продължава да съществува, докато същият говорещ не направи справка с речник или не разбере по друг начин **точното** значение на чуждата дума.

Генерализираното значение, извлечено само от устния контекст (в разглеждания пример значението на думата *статукво* се изравнява с едно от значенията на домашната дума *положение*), се стабилизира в езиковото съзнание на говорещия и изпъква винаги при актуализиране на употребата на съответната чужда дума. Въпреки че не познава точното значение на чуждата дума (в разглеждания пример не осъзнава ясно, че в значението на *статукво* присъства компонентът ‘досегашен’), говорещият чувства нуждата, която му диктува **правилният** контекст – да уточни нейното значение – например той чувства, че *статукво* не означава всяко положение, а някакво **определено, особено** положение или състояние на нещата. Затова в един момент говорещият решава към чуждата дума да добави и определение, **неслучайно** изразяващо значението, което липсва на генерализираното значение, в случая – ‘досегашно положение, което се нарушава’. Така се стига до изразите *сегаашното* и *досегаашното статукво*.

По този начин се получава мнимо **изясняване** на значението на чуждата дума и всъщност до тавтологичното значение ‘досегашното досегашно положение’. Това е единият вариант на процеса.

Според мене **възлов момент** в процеса, който описвам, е подсъзнателното разбиране за значението на чуждата дума – в случая на *статукво* като ‘досегашното положение’, т.е. от контекста на многократната употреба говорещият е извлякъл **правилното** значе-

ние на чуждата дума, изразено с описателен израз, то е налично в съзнанието му и се актуализира в определения контекст. Всъщност в съзнанието на говорещия са се установили две езикови средства със синонимични значения – чуждата дума и домашният израз. В **хода на оформяне** на изказването тези средства се актуализират едновременно – между изреченията *досегашното положение* и чуждата дума *статукво* протича контаминация, при която чуждата дума измества домашната *положение*. Резултат от това е изразът *досегашното статукво*. Контаминацията между домашния израз и чуждата дума е вторият вариант на процеса, който обяснява тавтологията. Контаминацията се определя като „кръстосване на езикови единици, появяващи се едновременно в съзнанието на говорещия вследствие от определена близост в семантично или значително по-рядко само в звуково, формално отношение” (Гараненко 1989:224).

С други думи, на подсъзнателно равнище говорещият правилно е оформил за себе си значението на чуждата дума. Липсва обаче **осъзнато познание**, което да го предпази от тавтологията.

Всъщност значението, заради което се заема чуждата дума, е именно това – не просто ‘положение’ и ‘всяко положение’, а ‘съществувало или съществуващо до този момент установено положение, състояние на нещата’. С привличане на съответното определение, което е домашна дума, от значението на чуждата дума се **изтегля** компонентът, в който се състои разликата между значенията на *положение* и на *статукво*, и се стига до **тяхното изравняване**. Лишаването на чуждата дума от най-актуалния семантичен компонент, ако можем да го наречем така, протеклото семантично отнемане, обезсмисля и нейната употреба. По този механизъм се получава **изместване** и **разширяване** на оригиналното значение на чуждата дума (в примера със *статукво* = положение на нещата).

Нещо повече – след завършване на този процес се стига до нова стъпка в развитието на значението – чуждата дума започва да се употребява със своето разширено вече значение и в **друг контекст** – например *дестинация* започва да означава всяко място, което е крайната цел на някого, например в устната реч – *По този начин нашият университет става желана дестинация за много студенти*.

За чуждата дума *гуру* в годините 2010 – 2011 наблюдавам разширяване на значението и доближаването му до значението ‘познавач, добър специалист, експерт в дадена област; псевдопознавач или специалист в дадена област’, например (Телевизия БТВ): *Ще видите как кулинарен гуру готви агнешко по гергьовски.*

Описаният механизъм можем да представим чрез следната схема.

правилна употреба на чужда дума в правилен контекст – неосъзнато семантизиране на чуждата дума с генерализирано значение (дестинация = място; статукво = положение); нужда от определение домашна дума, изясняващо значението на чуждата дума (определението *крайна* или *финална точка*; *сегашно, досегашно положение*) – контаминация между домашния израз и чуждата дума (*досегашното статукво*); узаконяване на генерализираното значение на чуждата дума, т.е. изместване и разширяване на нейното изходно значение – изравняване със значението на добре известна домашна дума; употреба на чуждата дума в контекста на домашната дума.

Можем да отбележим два резултата от този процес – употреба на чуждата дума с неправилно генерализирано значение; употреба на плеонастичен израз.

Доказателство, че този тип тавтология може да възникне винаги и не само при новонавлизащи чужди думи, а и при стари, но с недостатъчно ясни за говорещия значения думи, са дадените по-горе примери от речта, един от които е и изразът *вътрешен интериор*.

Доказателство за това е и старият, но често употребяван и често коментиран израз (Няма) *друга алтернатива* вместо правилния Няма *алтернатива*. Неговата употреба се наблюдава и в резултатите от експеримента (вж. изразите по-горе). (Поначало значението на думата ‘две взаимноизключващи се възможности’ като че ли не може да се приеме от езиковото съзнание на носителите на българския език. Няма *алтернатива* те си превеждат като ‘няма друг изход/решение’ – от контаминацията на двата израза се получава изразът *друга алтернатива*. Точно затова за обясняване на значе-

нието и употребата на тази дума и на израза с нея има редица съобщения и бележки от езиковеди.

Втори тип тавтологични структури/изрази с чужди думи – съставени от **определение чужда дума и определяемо домашна дума**.

В лингвистичната литература този тип образувания са третираны като композити, голяма част от които „отговарят на чужди словообразователни категории, което ясно се чувства от носителя на езика” (на българския език – бел. П. П.) (Мурдаров 1983:97). Явлението се разглежда като активизирало се след 1989 г. създаване на сложни думи от две пълнозначни именни лексеми без помощта на съединителна гласна. Първият елемент изгубва парадигматичните си изменения и придобива атрибутивна функция – това обикновено е съществително от чужд (английски) произход, най-често *арт, бизнес, екипън, радио* и др. (Аврамова 1999: 177). „Много употребим е английският на пръв поглед модел „съществително + съществително”, където едното е пояснявано, а другото е поясняващо, напр. *джаз шоу, джазмен*” (Байрамова 1999:127). „Вижда се освен всичко друго, че съчетанията с чуждоезиков елемент особено когато са неологични, ни създават доста проблеми със слятото, разделното и полуразделното писане” (Байрамова 1999:127). Според В. Радева „Особено място сред сложните номинационни структури заемат двусъставните названия от две съчетани без съединителна гласна съществителни: *бизнес център, джаз фестивал, кино център* и др.” (Радева 2007:57). Същата авторка нарича образуванията структури, названия, чиито два компонента запазват своята самостоятелност, „изразена от акцентното им оформяне (главно и второстепенно ударение) и паузата между тях. По-интересна обаче е семантиката им, която ги обособява, но и диференцира поради тяхната нееднородност, и въвеждането на определението *изафет* не спомага за разграничаването им от сложните думи и словосъчетанията” (Радева 2007:57).

Докато при типа изрази, които разгледахме по-горе, определението е домашна, а определяемото – чужда дума, тук като че ли

компонентите са разменили местата си. Значението на определението **повтаря** напълно или почти напълно значението на определяемото, например *мейл поща*. Както се вижда от примерите, втората дума в израза понякога е също чужда, но стара заемка.

От своя страна този тип структури се разделят в няколко групи – наименования с чужд компонент съществително, наименования с чужд компонент различни по вид съкращения на съставни наименования (*PDF формат*).

Примери: тол такса, мейл поща, карго багаж, скуба екипировка.

Този тип представя най-грубата тавтология, при която разгърнатото значение на компонентите на структурата е, например *карго багаж* – ‘товар багаж’, *мейл поща* – ‘поща поща’ и др. Английската дума *тол* (toll) означава ‘пари, които трябва да се платят за преминаване по мост или път’ (МАК) и участва в образуването на наименования като *toll bridge* – ‘мост, за преминаването по който трябва да се плати’, *toll road* – ‘път, за пътуването по който трябва да се плати’ (МАК). С други думи, *тол* означава ‘пътна такса’, а **тол такса** – също пътна такса според неправилната му употреба.

Тол такса се употребяваше постоянно от водещата на едно дълго радиопредаване, посветено на идеята, че по пътищата в България трябва да се събират такси за преминаване, каквито се събират в други страни. Наименованието се употребява в медиите, когато се говори за този вид такса. Водещата на радиопредаването вероятно знаеше това значение, но от една страна, искаше да въведе чуждата дума, от друга страна, осъзнаваше, че слушателите няма да разберат чуждата дума *тол*, ако е употребена самостоятелно, затова като пояснение добавяше и известната на всички дума *такса*. В друго телевизионно предаване се употребяваше ту **тол** такса, ту **пътна** такса, което е показател за несигурност и колебание при употребата на думата. Непознатата чужда дума се оказва недостатъчна в самостоятелна употреба, за да бъде изказът ясен, затова говорещите включват и домашна дума. С употребата на думата **такса** обаче се изразява един компонент, който вече се съдържа в значе-

нието на чуждата дума *тол* – при такава употреба за думата *тол* остава да изрази само значението ‘пътна’.

Всъщност, вместо да се преведе като ‘пътна такса’ или да се заеме (като *тол*), на чуждата дума се отрежда ролята на *определение*, конкретизиращо вида такса – по този начин тя функционира с част от своето значение. Случаи като *мейл поща* са особено драстични, тъй като се получава пълно покритие и дублиране на едно и също значение чрез чужда и домашна дума.

За получаване и въвеждане в речта на този тип тавтологични изрази голям дял има **страхът** на говорещия от неразбиране – той осъзнава, че чуждата дума не е достатъчно известна на слушащите, затова се застрахова чрез употреба и на домашната. Разбира се, незнаещите значението на чуждата дума приемат наготово тавтологичното наименование. Веднъж възприети по този начин, някои от тези изрази се разпространяват и продължават да се употребяват винаги в този си вид.

Към този тип изрази ще причисля и *кавър версия* и *кетъринг услуги/обслужване*, макар че деветото значение на *кавър* е дадено и като *cover-version* (МАК). (В проведения експеримент за съставяне на израз с дадена чужда дума *кавър* най-често беше придружено от *версия*, а *кетъринг* – от *обслужване*.) Струва ми се, че и при **образуване** на тези тавтологични структури е протекла адаптация от гореописания тип – преди да станат известни значенията на чуждата дума, се е получило извеждане чрез известна чужда или чрез домашна дума на най-същностния компонент от значението – ‘версия’ и ‘обслужване/услуги’. От говорещи, които знаят точното значение на *кавър* в английски език, това съществително се употребява като самостоятелно (*Певицата направи запис на два кавъра*), но за незнаещите като че ли има нужда от помощ чрез **подказване** на значението – *кавър версия*. Докато преди заемането на думата *кавър* на български език се казваше *нова версия* (на филм или песен), сега *кавър* замества определението *нова* и се стига до *кавър версия*.

И тук, както при изрази от типа на *досегашното статукво*, може да се съзре контаминация между стария израз *нова версия* и новата чужда дума *кавър*. Всъщност значението на *кавър* е правилно възприето като ‘нова версия’, но от контаминацията между двете

се получава тавтологичното *кавър версия*. Вътрешният мотив на думата *кавър* е неясен и далечен за носителя на българския език, тъй като в английски език е различен – мотивиращият признак е ‘покриване, повтаряне’ (на същото, старото съдържание на филм или песен)‘.

От резултатите от експериментите се вижда, че дори студенти, които знаят английски език, при определяне на значението на *кавър* не се осланят на вътрешния мотив в същия език (‘покриване, повтаряне на същото съдържание’), а на вътрешния мотив на наименованието в българския език – “преработка на песен”, “песен в нов вариант”, “дадена песен се записва от друг изпълнител” (изразите са дадени от анкетирани лица като дефиниции на *кавър версия*).

Думата *кетъринг* се дава от анкетирани в съчетание *кетъринг обслужване* или *услуги*, в *кетъринг фирма/агенция*, *кетъринг консултант*. Според МАК *кетъринг* означава ”Работата по организиране на храна и напитки за мероприятие като парти или среща”, затова и в български език думата може да се употребява самостоятелно – вместо *кетъринг обслужване* само *кетъринг*. И тук добавянето на определение домашна дума води до тавтология.

Както вече подчертах, разглежданото явление е резултат от непълно или неосъзнато семантизиране на значението на чуждата дума, по-рядко от страх от неточно разбиране от страна на възприемачия или от подсъзнателно желание за подчертаване на признака чрез неговото двойно изразяване. Всъщност в много случаи в съзнанието на говорещия се актуализира домашният описателен израз, изразяващ правилното значение на чуждата дума. Фактори като изброените обаче му попречват да замести изцяло този израз с еднословното чуждо наименование, което води до контаминация и оттам до тавтология. Чрез домашната дума в израза говорещият като че ли постига прозрачност на чуждата дума – значението на домашната най-малкото служи като контекст за чуждата, каквото и да означава самата тя. Има и други типове изрази, демонстриращи тавтология, които не са предмет на разглеждане тук.

Преди да обобщим, ще се върнем на израза *бърз брифинг*, с който започнахме. Водещата отлично познава значението на чуждата дума. Интенцията обаче да изрази най-висока степен на признака

бърз, съдържащ се вече в значението на *брифинг*, я кара да подсили, да подчертае, като че ли да градира признака и с домашна дума, в случая – прилагателното *бърз*.

Изводи

1. Чуждите думи отнасят по-лесно към съответната сфера от действителността, тъй като нямат многозначността и широкия обем на значението на домашните думи, те се заемат най-често с едно определено значение, макар че в “своя” език може да имат много повече значения. Поради това обстоятелство за възприемане на чуждите думи няма нужда от широк контекст, например *кликвам* отнася пряко към компютърната сфера, докато за *щраквам* (с компютърната мишка) това е едно от последните нови значения.

2. При навлизане на чуждата дума, заради нейната неизвестност, се налага като че ли извеждане на компонент от значението ѝ чрез домашна дума, поради което се получава тавтология. Понататък обаче същата чужда дума продължава да навлиза в езика, като се съчетава с други думи, с някои от които вече не се получава тавтология, например наред с коментираното *карго багаж* се появява правилното *карго полет*, *карго застраховка*.

По този начин в значението на някои чужди думи настъпват корекции в езика реципиент, при други се разпространява и научава значение, което имат в езика източник.

3. Съставянето на израз от чужда и домашна дума е резултат от контаминация от описателния домашен израз, изразяващ нужното значение, и еднословното чуждо наименование със същото значение. Полученият израз като че ли изяснява значението на чуждата дума, като го поставя в непосредствения контекст на домашната по описания вече начин. За говорещи, които не познават оригиналното значение на чуждата дума, може да се каже, че това до известна степен побългарява чуждата дума.

БИБЛИОГРАФИЯ

Аврамова 1999: Аврамова, Цв. Наблюдения върху някои словообразователни тенденции в езика на българските медии след 1989 г. // Медията и езикът. София, 1999, с. 175 – 179.

Андрейчин 1961: Андрейчин, Л. На езиков пост. София, 1961.

Байрамова 1999: Байрамова, М. Хиперизмите-чуждици (Главно с оглед езика на медиите). // Медията и езикът. София, 1999, с. 122 – 129.

Димов 1971: Димов, Д. Словното излишество (плеоназмът). София, 1971.

Младенов 1926 – 27: Младенов, Ст. Разни непотребни чуждици. // Родна реч, 1926 – 27, с. 124.

Мурдаров 1983: Мурдаров, Вл. Съвременни словообразователни процеси. София, 1983.

Пехливанова 2003: Пехливанова, П. Когнитивно развитие в чуждия език. В. Търново, 2003.

Радева 2007: Радева, В. В света на думите. София, 2007.

Тараненко 1989: А. А. Тараненко. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы). Киев, 1989.

Флорин 1990: Флорин, С. В словесните дебри. София, 1990.

Янакиев 1975: Янакиев, М. Как да редактираме собствено съчинение. София, 1975.

Янакиев 1977: Янакиев, М. Стилистиката и езиковото обучение. София, 1977.

ИЗПОЛЗВАНИ РЕЧНИЦИ

МАК: Macmillan English dictionary (for advanced learners). Macmillan Education, 2006.

РНДЗБЕ: Речник на новите думи и значения в българския език (Е. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска, под общата редакция на чл.-кор. ст. н. с. I ст. дфн Е. Пернишка, София, Наука и изкуство, 2001.

РЧДБЕ: Речник на чуждите думи в българския език. София, БАН, 1982.

СП – Словарь-попутчик. Малый толково-этимологический словарь иностранных слов. Москва, 1994.

ABOUT A TYPE OF TAUTOLOGY IN VERBAL SPEECH

Penka Pehlivanova
(Veliko Tarnovo, Bulgaria)

The article discusses the psycholinguistical mechanism of one type of tautology in verbal speech – in phrases or structures made up of domestic and foreign word. As the exact meaning of the foreign words is often not known, a domestic word is sometimes placed next to them and has a defining function; the domestic word duplicates the meaning of the foreign word, because of the expression of which it is borrowed. Sometimes this phenomenon occurs because of a fear of misunderstanding of the foreign word by the listener or from an aspiration by the speaker to underline the real meaning. The process is part of a semantic adaptation of foreign words.